

KONSTANTIN
PRESLAVSKI
UNIVERSITY
SHUMEN

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ“
ФАКУЛТЕТ „ХУМАНИТАРНИ НАУКИ“
КАТЕДРА „ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ“

ЯНИСЛАВ ЙОРДАНОВ ТАЧЕВ
**МОНЕТОСЕЧЕНИЕТО НА
АНХИАЛОС**

АВТОРЕФЕРАТ

*дисертационен труд за присъждане на
научна степен „доктор на науките“
в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.2. История и археология,
научна специалност Археология (Нумизматика)*

ШУМЕН 2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от разширен състав на Катедра „История и археология“ към Факултет „Хуманитарни науки“ на Шу „Епископ Константин Преславски, гр. Шумен

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 2019 г. от 14⁰⁰ часа в зала 309, корпус I на Шу „Епископ Константин Преславски, гр. Шумен на открито заседание на научното жури.

Дисертационният труд се състои от заглавна страница, съдържание, увод, осем глави, заключение – резюме на получените резултати и направените основни изводи, използвана литература, списък на съкращенията и каталог.

Общият обем на дисертационния труд е 751 страници, от които 365 страници текст и 386 страници каталог.

Материалите по процедурата са на разположение на интересуващите се в Катедра „История и археология“ към Факултет „Хуманитарни науки“ на Шу „Епископ Константин Преславски, гр. Шумен

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

Монетите на античните градове са автентични исторически извори за тяхната история, икономика, култура, религия и политика.

На територията на днешна България са идентифицирани и локализирани руините на тринадесет града, сekli монети през римската императорска епоха.

Според съвременните изисквания на нумизматиката към настоящия момент са разработени монетосеченията само на шест от тях: Августа Траяна, Никополис ад Местум, Деултум, Месамбрия, Дионисополис и Аполония Понтийска.

Предмет на настоящото изследване е монетосеченето на Улпия Анхиалос. Реализирано в продължение на един век, то се отличава със своето типово разнообразие и пищност.

На монетите на Анхиалос са посветени голям брой публикации на чужди и български автори. Подробен списък с тези, обнародвани до 1999 г., се съдържа в библиографския труд на немската изследователка E. Schönert-Geiss.

Публикуваното преди сто години изследване на M. L. Strack е първият опит за представяне на цялостна картина на анхиалското монетосечене. В проучването си авторът обхваща всички монети, за които има информация и до които получава достъп.

В каталога на изследването си Strack публикува само реверсните печати (по един от иконографски тип), онагледявайки сто и единадесет от треста и четиринадесет описани екземпляра. Авторът определя хронологическите граници на хиатуса в градското монетосечене, продължил от 211 до 235 г. Той отбелязва и разликата в теглата на монетите от един и същ номинал и от една серия, сечени по метода *al marco*.

Някои от изводите на M. Strack са валидни и до днес, други отдавна са анахронични и е крайно време да бъдат коригирани.

През последното десетилетие се появиха публикации с каталожен и научнопопулярен характер, но все още липсва цялостен научен труд, изясняващ всички аспекти на анхиалското монетосечене. Ограниченият нумизматичен материал, с който авторите разполагат, е причина за непрецизната хронологическа систематизация и частичното онагледяване на монетите, описани в публикациите им. Откритият в периода 1912-2015 година огромен по своя обем и типово разнообразие нумизматичен материал, както и резултатите от проведените през последните години археологически разкрития налагат

необходимостта от цялостно проучване на градското монетосечене, отговарящо на съвременните изисквания на нумизматиката.

С настоящото изследване ще се опитаме да коригираме натрупаните през годините неточности и да разрешим многобройните проблеми на монетосеченето на Анхиалос.

Основна цел на изследването е събирането и анализирането на сечените в Анхиалос градски монети и тяхното хронологическо и типологическо систематизиране.

За постигането ѝ разрешихме следните **основни** за всяко градско монетосечене **задачи**:

1. Систематизирахме по иконографски типове, варианти и подварианти реверсните печати на обработените монети.
2. Установихме броя на реверсните типове на обработените монети.
3. Реидентифицирахме и реинтерпретирахме редица реверсни изображения.
4. Установихме броя на емисиите (на познатите екземпляри) и тяхната възможно най-прецизна хронология за всеки отделен принцепс и членовете на неговото семейство.
5. Установихме броя на аверсните и реверсните печати на обработените монети и връзките между тях.
6. Идентифицирахме общите реверсни печати между членовете на всяко едно от императорските семейства.
7. Идентифицирахме номиналите, емитирани за всеки отделен принцепс и членовете на семейството му.
8. Изработихме каталог на известните ни анхиалски монети, систематизирани по хронология, посочен е номиналът им, номерата на аверсния и реверсния печат, пълните им метрични параметри, позицията на печатите спрямо ядрото, настоящото място на съхранение на всеки екземпляр и публикацията, в която за първи път е упоменат съответният монетен тип.

Изворовата база на изследването включва всички монети на Анхиалос от музейни фондове и частни колекции от страната и чужбина, до които ни бе предоставен достъп. За по-голяма изчерпателност в изследването сме включили и фотографии на екземпляри и информация от аукционни каталози и интернет страници.

За постигане на целта на изследването в **методологично отношение** използвахме няколко линии на анализ:

1. Иконографски и стилев метод на анализ;
2. Палеографски анализ;

3. Сравнителен метод на анализ;
4. Метрологическо-статистически метод.

Териториалният обхват на изследването включва територията на днешна Република България, която е част от римските провинции Мизия и Тракия.

Хронологическият обхват на изследването обхваща периода от управлението на император Хадриан (117-138) до управлението на император Гордиан III (238-244). Долната граница бележи възникването на градското монетосечене на Анхиалос, а горната е фиксирана в края на управлението на Гордиан III, когато зачестилите варварски нашествия слагат край на анхиалското монетосечене.

Добитите резултати от обработването на огромния по своя обем и типово разнообразие натрупван през последния век нумизматичен материал са качествено различни от досегашните по отношение на всички аспекти на анхиалското монетосечене.

В съответните глави и раздели на предложения труд са разработени детайлно всички поставени проблеми и е постигната целта на изследването, а именно изработването на корпус на монетосеченето на Анхиалос, отговарящ на съвременните изисквания на нумизматиката. Обхванати са всички аспекти на градското монетосечене: типове, номинали, легенди, хронология, контрамарки, циркулация и разпространение, фалшификати.

Изготвен е подробен каталог на известните ни анхиалски монети, систематизирани по хронология, посочен е номиналът им, номерата на аверсия и реверсия печат, пълните им метрични данни, отклонението спрямо ядрото, мястото на съхранение на всеки илюстриран екземпляр и публикацията, в която за първи път е упоменат типът на монетата. Всички илюстрирани екземпляри са в реален размер.

Комплексният подход на изследване на нумизматичния материал позволи не само да се направят много важни изводи за политическото, културното и икономическото развитие на римския Анхиалос, но и да се запълнят някои празнини в историята на античния град. Именно необходимостта от обогатяване на нашите знания за миналото на Анхиалос налага изработването на цялостен корпус на неговото монетосечене. Събраният, анализиран и систематизиран нумизматичен материал, вкаран в научна употреба, е солидна база за бъдещи проучвания.

ПЪРВА ГЛАВА

Задачата, която е изпълнена в първа глава „**Бележки за историята на Улпия Анхиалос през II - средата на III век**“, е да се осмислят и анализират коректно и пълноценно всички аспекти на монетосеченето на Анхиалос в историческия, политическия и икономическия контекст, в които то е реализирано. Главата се състои от десет страници.

Предвид темата на изследването се разглеждат изворите, касаещи римския град (сведения на антични автори, епиграфски и археологически паметници, изследвания на български и чужди учени и проучване на актуалната археологическа ситуация) в периода от основаването му в началото на II век до края на управлението на император Гордиан III.

От направения кратък преглед на различните изворови данни става ясно, че сведенията на античните автори за римския Анхиалос са твърде лаконични, броят на епиграфските паметници, касаещи интересувания ни период, също е оскъден. Подновените през 2007 година археологически разкопки все още са в начална фаза и важните открития вероятно тепърва предстоят.

При сегашното състояние на изворовата база е видно, че градските монети на Анхиалос са автентични исторически извори, предоставящи безценна информация. Липсата на научен труд, обхващащ всички аспекти на обилното монетосечене на Анхиалос наложи необходимостта от цялостно проучване, отговарящо на съвременните високи изисквания на нумизматиката, което да даде логично обосновани отговори на неразрешимите въпроси и да коригира натрупваните през годините погрешни хипотези, свързани с градското монетосечене. Новите резултати позволиха да бъдат направени много важни изводи за политическото, икономическото, културното и религиозно развитие на Анхиалос през римския период, както и да се запълнят някои празнини в историята на римския град.

ВТОРА ГЛАВА

Втора глава „**Реверсни иконографски типове**“ е развита в четири параграфа върху сто и осем страници.

Иконографските изображения, представени върху реверсните печати на включените в изследването анхиалски монети, са систематизирани в следните групи: императорски типове; гръко-римски божества, персонификации, герои и техните атрибути; източни божества; местни типове.

Реверсните печати на включените в изследването анхиалски монети са систематизирани типологически (по иконографски изображения), а не хронологически (по императорски семейства), както традиционно е работено досега. Подредбата на реверсните изображения е напълно онагледена с конкретни фотографии и позволява всякакви наблюдения, сравнения и бъдещи изследвания върху развитието на известните до настоящия момент реверсни типове, варианти и подварианти.

Реализирано в продължение на един век, монетосеченето на Анхиалос се отличава със своето изключително типово разнообразие и плътност. В настоящото изследване са систематизирани 56 вида реверсни изображения, реализирани в 130 реверсни типа със своите 149 варианта и 26 подварианта.

Реверсният иконографски репертоар на анхиалската монетарница се развива и обогатява през целия период на функционирането ѝ. Голямото типово разнообразие на градските монети е показател за икономическото и културното развитие на Анхиалос през този период. За разлика от съседните западнопонтийски градове от българското Черноморие – Аполония, Месамбрия, Одесос и Дионисополис (стари гръцки полиси), Улпия Анхиалос няма вековни традиции в монетосеченето. Въпреки това върху реверсните печати се представят основно гръцки божества, персонификации, герои и техните атрибути. По-ограничен е броят на печатите, изобразяващи източни божества.

Особено внимание заслужават реверсните типове, представящи римския принцепс, и тези с локален характер. Те ни предоставят ценна информация за локалната история, архитектура, политика, религия, икономика и култура на Анхиалос.

В старите гръцки полиси по западнопонтийското крайбрежие още през първата половина на I в. сл. Хр. се отдава почит към върховната политическа власт и божествения произход на римския принцепс. Култ към императора възниква и в новоосновените в Тракия и Мизия римски градове и колонии. В тях владетелят е почитан като основател или *restitutor*.

Фигурата на римския принцепс, представена в различни сюжетни композиции, се появява върху реверсните печати на почти всички провинциални монетарници в Тракия и Мизия.

Под влияние на политико-религиозните традиции на Изтока (където царската власт не само се смята за дадена от бога, но и се слива с божествената) династията на Северите изисква почести, дължими на техния божествен ранг. През този период императорските типове масово навлизат в иконографския репертоар на източните монетарници.

Монетни емисии с реверсни печати, представящи римския принцепс в Анхиалос, се емитират за всички императори от Антонин Пий до Гордиан III. Диференцирани са осем реверсни типа, три варианта и четири подварианта.

От императорските типове, сечени в Анхиалос, с най-много печати е представен типът „императорът конник“ (11 печата).

Отсичането на този голям брой реверсни типове, представящи императора, вероятно е инспирирано от конкретни исторически събития. Тези типове не трябва да се приемат само като шаблонни модели, заимствани от централноримското монетосечене или от това на съседните градове. Всеки отделен иконографски тип е необходимо да се тълкува индивидуално, в контекста на историческите събития, разиграли се в региона през хронологическия период, в който е емитирана съответната емисия.

Почитта към римския принцепс намира отражение и в архитектурния облик на градовете, като това представлява най-видимата и най-трайната от проявите ѝ. Градските площади (агори и форуми) в източната част на Римската империя са така устроени, че да осигуряват подходящо пространство и обстановка за честванията. По този начин се подчертават ролите и на двете страни: на почитания и на почитащите.

В Анхиалос по време на управлението на Антонин Пий (138-161) съществува култ към императора. Иконографията на типа „императорът прав, с дясната си ръка държи фиала над олтар; пред него - мъжка фигура (вероятно архиепископът на култа), поднасяща дарове; зад жреца – почетна колона със статуя върху нея“ и метричните данни (31 мм; 17,67 грама) на единствения известен екземпляр подсказват, че емисията вероятно е емитирана по специален повод.

Най-вероятно по време на мандата на провинциалния управител на Тракия Iulius Commodus в Анхиалос на градската агора в чест на Антонин Пий е издигната почетна колона с негова статуя върху нея. Поводът е ознаменуван с отсичането на емисия монети пети номинал.

Върху реверсните печати на анхиалските монети са изобразени огромен брой божества в техния гръцки облик. Освен традиционните типове, познати от централноримското монетосечене и от това на съседните градове, се открояват и голям брой типове със специфична за Анхиалос иконография.

Аполон е сред най-популярните гръцки богове. Още през архаичната епоха култът му е получил общогръцко разпространение.

Изображението на Аполон е изключително често експонирано върху монетите на градовете от Тракия и Долна Мизия. Върху анхиалските монетни печати Аполон е

представен самостоятелно в осем различни иконографски типа, някои от тях с по няколко варианта, общо с тридесет и един печата и два типа с пет печата, между колоните на тетрастилни и хексастилни храмове.

Видно е, че Аполон е бил едно от най-почитаните божества в Анхиалос. Най-вероятно в града е съществувал храм на Аполон, съдейки от многобройните му самостоятелни и храмови изображения, експонирани върху монетните печати. Дали е бил тетрастилен или хексастилен ще докажат бъдещите археологически изследвания.

Според изследователите гравьорите пресъздават върху реверсните печати на градските монети действително съществували статуи на Аполон в съответния град.

Известно е, че през римската епоха копирането на знаменити скулптурни творби станало мода. Особен интерес предизвиквали произведенията на Праксител, на Лизип и на техните ученици. При изготвяните масово копия от бронз или от мрамор римските кописти се стараели да спазят сюжета и стила на оригиналните прототипи. Забогателите градове в източните римски провинции като че ли си съперничели в стремежа да набавят повече копия на прочути оригинали, които те тщеславно пропагандирали чрез сечените от тяхно име монети.

През римската епоха Атина се отъждествява с Минерва и се изобразява изключително често върху монетните емисии в качеството си на богиня на справедливостта, войната и мъдростта.

В иконографския репертоар на анхиалското монетосечене Атина със своите шест типа, повечето от тях с по два варианта, заема едно от водещите места по брой на типовете, с които е представена.

През римската епоха Хомоноя се отъждествява с Конкордия – персонификация на съгласието между народа и сената, между Рим и провинциите. Нейното изображение се среща често върху реверсите на монетите, сечени от управите на градовете в източната част на империята.

В Анхиалос изображението на Хомоноя е идентифицирано върху сто и осем печата (макар и само от един реверсен тип с два варианта), изработени за всички императорски семейства.

През целия период на градското монетосечене анхиалските гравьори пресъздават върху монетните печати различни по сюжет и композиция сцени и образи на Херакъл. Той е представен в емисиите на Антонин Пий, Комод, Септимий Север, Каракала, Максимин I и Гордиан III. Диференцирани са пет реверсни типа с варианти и подварианти.

Типът „Херакъл, прав, гол, в гръб, с дясна ръка, свита и поставена зад гърба“, гравирани за Гордиан III, е специфично за Анхиалос иконографско изображение.

Според някои изследователи Арес е рядко представен върху печатите на провинциалните монети на градовете в Тракия. В Анхиалос обаче богът на войната е експониран върху печатите на едронимални монети, емитирани за Марк Аврелий, Комод, Максимин I и Гордиан III.

Доскоро най-ранното изображение на Арес в монетосеченето на Анхиалос бе известно от емисиите на Комод. В процеса на работа върху настоящия корпус на анхиалските монети открихме по-ранен печат, гравирани за Марк Аврелий. С този печат са отсечени монети и за Луций Вер.

Интересен аспект на анхиалското монетосечене е иконографският тип на богинята и пазителка на олимпийското семейство Хера.

Изображението ѝ се появява върху монетите, емитирани за Септимий Север, но най-голям брой печати са гравирани за Гордиан III с Транквилина.

Хера, чието божествено амплуа е свързано с покровителството на семейството, брака и жените, учудващо отсъства от реверсните печати на монетите, отсечени за Фаустина Млада, Луцила, Криспина, Юлия Домна и Транквилина. Известните до настоящия момент дванадесет печата са изработени все за техните съпрузи.

Култът към Дионис е на почит във всички западнопонтийски градове и Анхиалос не прави изключение. Анхиалските печати показват Дионис в пет иконографски типа самостоятелно, в два - заедно със спътниците му сатир и менада и в още два типа, представящи атрибутите му - грозд и кратер.

Своето място в иконографския репертоар на Анхиалос намират и останалите гръцки богове: Зевс, Деметра, Посейдон, Асклепий, Хигия, Хадес, Хермес, Афродита, Хигия, Нике, Немезида и техните атрибути, експонирани в самостоятелни реверсни типове с варианти и подварианти.

Източните божества получават радушен прием в империята, като някои от тях са толерирани и политически подкрепяни.

Култовете на Кибела, Сарапис и Изида са широко разпространени още през републиканската епоха. През императорската епоха в цялата империя съществува толерантност към многобройните култове при условие, че те не противоречат на римските закони.

Толерантността на римската императорска власт намира своя израз и в отношението ѝ към локалните божества.

Великият бог е местно тракийско божество на земните недра, растителността и плодородието. Култът му възниква в земите, обитавани от тракийските племена около елинските полиси Одесос и Дионисополис, чиито жители го възприемат и почитат. Великият бог е популярно божество и в римския Анхиалос.

През римската императорска епоха изображението на божеството се появява върху реверсните печати на едроминалните провинциални монети, сечени от градовете по западния понт. Съществува мнение, че към края на II век култът на Великия бог се слива с култа на Дарзалас. Името или прозвището се определя като тракийско.

В Анхиалос изображението на Великия бог се появява върху монетните печати по време на управлението на Северите и остава до края на градското монетосечене.

Изображенията на архитектурни паметници върху реверсните печати на градските монети заемат съществена част от иконографския репертоар на монетарниците в Тракия и Долна Мизия.

Наличието на храмове със статуи на богове върху монетните печати показва, че религиозните култове са ключов елемент от градската идентичност и Анхиалос не прави изключение.

Изображенията на храмове върху градските монети не трябва да се приемат като абсолютно точно възпроизвеждане на античните култови сгради, но като се има предвид консервативността на този вид строителство, едва ли може да се смята, че реално съградените храмове са изглеждали много по-различно.

През римската епоха в Улпия Анхиалос със сигурност е имало храмове, въпросът е колко са били те и на кои божества са били посветени. Към настоящия момент данните от нумизматичните паметници са изключително ценни източници на информация.

Върху анхиалските печати, представящи храмове, в средата на пронаоса им са идентифицирани статуите на: Сарапис, Артемида, Хомоноя и Аполон.

По времето на Антонин Пий и Марк Аврелий пред нарастващата опасност от варварски нападения римляните предприемат укрепване на редица градове в Тракия и Долна Мизия, затова не е странно, че вторите по честота архитектурни паметници след храмовете, експонирани върху реверсните печати на провинциалните монети в Тракия и Долна Мизия, са укрепителните съоръжения. Това са основно части на фортификационната система – крепостни стени, кули, градски порти.

Преобладаваща част заемат изображенията на градски порти, които са най-представителната част на градската укрепителна система. Поради тази причина те са представени със значителни размери, заемащи почти цялото монетно поле.

Преобладават изображенията на градски порти, флангирани от две кули, предназначени да осигуряват отбраната на портата. Отличителна черта при монетите на някои градове е изобразяването на скулптурни паметници върху градската порта. Познати са печати както с цели групи, така и с отделни статуи.

По времето на Северите броят на градовете, представящи върху монетите си градски порти, се увеличава. При тяхното управление основно се представя градска порта, флангирана от две кули с различни варианти в изображенията. Откриват се различия в начина на изобразяване на вратите – форма и положение (отворени или затворени), както и във вида на покривите на кулите. При емисиите от времето на Антонините и Северите те най-често завършват с два или три правоъгълни зъбера или с плоски покриви, докато при по-късните императори в повечето случаи кулите се изобразяват с двускатни покриви с конична форма.

Върху проучените анхиалски печати са диференцирани осем различни иконографски типа градски порти, всеки представен с по няколко варианта. И като брой печати, и като брой типове и варианти художествените образи на тези архитектурни паметници в Анхиалос превъзхождат многократно храмовите изображения.

Монети с изображения на градски порти се секат за Комод, Септимий Север, Каракала, Гета-август, Максимин I, Гордиан III и Гордиан III с Транквилина. Познати са общо шестдесет и четири печата, повечето от които се публикуват за първи път.

От всички реверсни типове, представящи архитектурни паметници, най-ясно изразяват идентичността на града, който ги е отсякъл, типовете, показващи неговите крепостни съоръжения. Значимостта на тези типове се определя от факта, че върху тях в повечето случаи са изобразени обекти, изчезнали, без да оставят друга следа за съществуването си. Често монетите са единственото оцеляло материално доказателство, че дадена постройка някога е съществувала.

Монетните изображения със сигурност не могат да се приемат като абсолютно точно възпроизвеждане на съществували сгради. Информацията, получена от изображенията на постройки върху монети, е ограничена в количеството и вида архитектурни данни, които могат да се извлекат от тях. Важен ограничаващ фактор е изборът на сградите, които са представени върху монетите. Примерите само от територията на Долна Мизия и Тракия са многобройни – амфитеатрите на Дионисополис, Марцианополис, Филипополис, Сердика; крепостните стени на Дионисополис, Месамбрия и Аполония не са изобразявани върху монетните им печати. Вероятно не е съществувало строго опреде-

лено правило какви точно архитектурни паметници ще бъдат поставени върху градските монети.

Отделните градове предпочитат експонирането на различни архитектурни типове върху монетите си. При повечето монетосечения преобладават култови постройки, докато при Анхиалос и Бизия доминират крепостните съоръжения.

Според М. Strack честата поява на градските порти и крепостни стени върху анхиалските монети е предизвикана от постоянната грижа за укрепването им, причинена от честите заплахи от страна на варварите по суша и вода.

Монетите на Анхиалос представят четири основни типа кораби. Всеки отделен тип е показан в няколко варианта. Познати са тридесет и осем различни печата, гравирани за всички императори след Антонин Пий. Най-ранният печат е за Марк Аврелий, а най-късният – за Гордиан III с Транквилина. В репертоара на нито един от останалите западнопонтийски градове, секли монети с изображения на плавателни съдове, не се среща такова голямо разнообразие от типове и варианти.

Основни извори, от които черпим информация за провежданите в Улпия Анхиалос спортни и гладиаторски игри, са градските емисии със „спортна“ и „ловна“ тематика върху реверсните печата.

Монети с агонски изображения (маси с наградни корони и атлети победители с награди) се секат през управлението на Северите, Максимин I и Гордиан III. Изображенията на маси с наградни корони са представени с два реверсни типа и единадесет техни варианта, а тези на атлети - с пет реверсни типа печата.

Според данните от наличния до настоящия момент нумизматичен материал първите спортни игри в Анхиалос се провеждат в чест на Септимий Север и местните нимфи. Игрите се наричат Северови Нимфейски. Други сведения за тях липсват.

Култът към нимфите е свързан с известните минерални извори на Анхиалос. Изображенията на професионални атлети върху анхиалските печата на Гордиан III подсказват, че състезанията, проведени в негова чест, са били с парични награди.

Според изследователите първото издание на игрите е по време на съвместното управление на Септимий Север и Каракала около 205 г., а последното – през 242 г., когато Гордиан III повежда голяма армия през Мизия и Тракия срещу персите и може да се е отбил в Анхиалос за игрите.

Иконографският тип, представящ името на града, изписано в средата на лавров венец, с който е отсечена монетната емисия за Гордиан III, подобно на съседните градове, е част от монетния репертоар и на Анхиалос. Чрез експонирането на демотикона вър-

ху монетните печати местната администрация вероятно е искала да подчертае важното място, което заема градът им в културното и икономическото развитие на римската провинция Тракия.

Лавърът е символ на победата, славата, безсмъртието, вечността и превъзходството. Венци от лаврово дърво получават победителите в Олимпийските игри. Лавровият венец е инсигния и на римските императори.

Въпреки краткия период на своето функциониране и липсата на традиции в монетното производство, монетарницата на Анхиалос се нарежда сред тези с най-богат иконографски репертоар, изключително типово разнообразие (130 ревесни типа със 149 варианта и 26 подварианта) и големи по обем емисии. Тя достойно отстоява името си на най-интригуващата монетарница по западния бряг на Понтийското крайбрежие.

ТРЕТА ГЛАВА

В трета глава „Монетни легенди“ е направен задълбочен анализ на палеографските и ортографските особености в монетното производство на Анхиалос, тъй като обектите на проучването са част от официалните надписи на града, емитирал монетите. Глава трета се състои от тридесет страници, на които подробно са описани всички характерни особености и са посочени различните варианти на изписване на аверсните и реверсните легенди на обработените в изследването монети.

През римската императорска епоха в Тракия, която принадлежи към източните провинции на империята, официалният език продължава да е гръцкият. Надписите, изписани върху аверсните и реверсните печати на анхиалските монети, като част от собствените градски надписи, са изписани на гръцки език.

Аверсните легенди представят титлите и имената на принципите или членовете на техните семейства, за които са емитирани съответните емисии. Най-често тези данни са загатнати само с една или няколко от началните им букви. Имената на съответния император, за когото е предназначена монетната емисия, най-често са предшествани от транскрибираните на гръцки титли: IMPERATOR·CAESAR=AVTOKPATOP·KAICAP. Титлите са представени в съкратен вид по няколко начина: AVT KAICAP; AV KAI; AV K; AV KA; AVT K или само AVT, когато KAICAP не е включена.

Върху ранните монети, отсечени за Антонин Пий, след името му е изписана титлата СЕВАСТОС в съкратен вариант СЕВ, която върху по-късните отсъства. Аверсните легенди на почти всички печати на Максимин I и Гордиан III са усложнени чрез прибавено в края им съкращение AVT от титлата AVGUSTUS, изписано често в лигатура.

Върху два аверсни печата на монети първи номинал, сечени за Гордиан III, легендата е подредена по начин, различен от традиционния – титлите AVTOKPA TOP KAICAP са изписани в съкратен вид AV KAI след името на принцепса.

На някои емитирани монети за цезари (Марк Аврелий-цезар и Гета-цезар) след името е изписана титлата KAICAP – изцяло или в съкратен вид – само с буквата K.

Легендите, гравирани около портретните изображения на императриците, са сравнително по-опростени. Те съдържат само името, следвано или предшествано от титлата СЕΒΑCΤΗ, изписана изцяло или в съкратен вид. Единствено върху монетите втори номинал за Транквилина след името се появява титлата AVΓYCTA, изписана съкратено в лигатура.

Аверсните легенди на най-ранните анхиалски монети (псевдоавтономни), втори номинал, съдържат само името на митичния основател – херос, изписано в именителен: ANXIAΛOC, и в родителен падеж: ANXIAΛEΩN и AΓXIAΛEΩN.

Някои от аверсните легенди на анхиалските печата са прекъснати от различни атрибути: от върха на копие; от листата на лавровия венец, изобразен върху главата на императора; от лъчите на короната или от диадемата на императрицата.

Върху много аверсни печата между отделните части на легендата са оставени големи интервали, явно зависещи от техническите възможности или естетическата преценка на гравьора. Често отделните части на аверсните легенди са диференцирани с точки. При изписването на имената и титлите анхиалските гравьори често използват лигатури, съставени от две или три букви. Този стремеж към съкращения води началото си от латинската епиграфика. От нея тя се възприема и в гръцката през римската епоха. В предимператорската епоха в гръцката епиграфика рядко се използват съкращения. Тази проява на съмнителен вкус, смятана от средните и низшите слоеве за нещо елегантно – особено когато се появяват причудливи комбинации, затруднява четенето и интерпретирането, а в някои случаи - и възстановяването на повредени места в легендата. Лигирането се използва при букви в последователна редица с поставянето на една буква над друга и с вписването на едни букви в други.

За разлика от съседна Аполония, където лигатури не се използват, в Анхиалос те са около двадесет.

Всички аверсни легенди на анхиалските монети, емитирани в периода 138-244 година, са в именителен падеж и винаги изписани от ляво на дясно (по часовниковата стрелка), а там, където разстоянието не е достатъчно, последната част от имената и тит-

лите се пренасят под портретите – хоризонтално (при аверсните печати, гравирани за Гордиан III с Транквилина).

Реверсните легенди на анхиалските монети съдържат ценна информация за хронологическите периоди, през които са емитирани. Всички реверсни легенди са в родителен падеж, изписани от ляво на дясно.

Върху реверсните печати на псевдоавтономните монети е изписан само демотиконът в два варианта: ANXIALEON и AΓXIALEON.

Епитетът ΟΥΛΠΙΑ (nomen gentilicium на император Траян) се среща за първи път върху реверсните печати на монетите пети, четвърти и трети номинал, отсечени за император Антонин Пий през мандата на провинциалния управител Iulius Crassipes (138-139 година) в съкратен вид: ΟΥΛ и ΟΥΛΠ.

Върху реверсните печати на анхиалските монети пети номинал, сечени за Антонин Пий, Марк Аврелий, Комод, както и върху най-ранните монети за Септимий Север (емитирани преди средата на 195 година) са изписани имената на седем провинциални управители на Тракия.

Титлата ΗΓΕΜΟΝΟΣ е представена в съкратен вид във варианти ΗΓ и ΗΓΕ, пред имената на съответния провинциален управител.

През втория етап на анхиалското монетосечене за Антонин Пий, реализирано през мандата на провинциалния управител Iulius Commodus (154-155), Траяновият nomen gentilicium не е изписан върху реверсните печати. Епитетът ΟΥΛΠΙΑ отсъства от реверсните легенди на анхиалските монети в продължение на седемдесет години. Той се появява отново през 205 година върху печатите на монетите пети номинал, емитирани за Септимий Север и Каракала, и остава в реверсните легенди на монетите четвърти и пети номинал, както и на медальоните до края на градското монетосечене. Върху реверсните печати на монетните емисии, представящи съпругите на императорите самостоятелно, както и върху монетите за Гета-цезар епитетът ΟΥΛΠΙΑ не се среща.

След 204 година градските монетарници в провинция Тракия престават да изписват имената на провинциалните управители върху реверсните печати на своите монети.

Реверсните легенди на анхиалските монети от четвърти и пети номинал, емитирани след 204 година, и на медальоните се състоят само от демотикон, изписан в различни варианти след nomen gentilicium на император Траян, а тези на по-малките номинали (трети, втори и първи) - само от демотикон. Изключение прави само един реверсен печат, гравирани за монетите трети номинал на Максимин I от типа „Афродита Пудика“, върху когото освен демотикон е изписан и епитетът ΟΥΛΠΙΑ.

Реверсните легенди, също както и при аверсните, са насечени от различните атрибути на представените божества: фиала, копие, паразониум, жезъл, факла, кадуцей, гръмотевица, военен трофей, от кулите на укрепителните съоръжения, както и от части на телата им – клюновете на орлите, ръцете или главите на божествата.

При изписването на реверсните легенди анхиалските гравьори използват по една, а често и по две лигатури. Обичайната практика – легендата да се изписва в кръг около изображението, в някои случаи е променена от спецификите на реверсния тип. Например при един печат на Гордиан III демотиконът е изписан на три хоризонтални реда един под друг, а при медальона на Максимин I той е ситуиран пред и зад седналия на трон Зевс.

Макар и рядко, гравьорите допускат грешки при изписването на монетните легенди. Грешките както в гръцките, така и в латинските надписи се обясняват с невнимание в момента, но и с практиката гравьорите да работят на етапи, като най-напред издълбавали буквите с вертикални и хоризонтални части и оставяли за по-късно да добавят кръглите букви или кръглите части на съответните букви, което понякога забравяли да направят. Този начин на работа обяснява доста от допуснатите грешки.

На фона на огромния брой аверсни (288) и реверсни (915) печати, с които са отсечени включените в изследването монети, допуснатите грешки са изключително малко в сравнение с тези, открити в монетосеченията на други тракийски монетарници.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Монетосеченето на Анхиалос е реализирано в периода от управлението на император Хадриан (117-138) до края на управлението на император Гордиан III (244). През този един век в града се сечат монети за девет принцепси и членове на техните семейства.

Основната задача на изследването в четвърта глава „**Метрични параметри и номинали**“ е да се установи колко и какви номинали сече анхиалската монетарница за всеки един от тях. Главата е реализирана на единадесет страници.

В настоящото проучване са включени две хиляди триста и дванадесет монети от редовни градски емисии и двадесет и девет медальона. Измерени са метричните данни (диаметър и тегло) само на сравнително добре съхранени екземпляри. Корозирали монети или такива, от чиито ядра липсват фрагменти, не са включени в изследването за номиналите. Имайки предвид големия брой проучени монети, сме убедени, че чрез до-

битите резултати сме се доближили сравнително точно до автентичните тегла и размери на отделните номинали, сечени за всеки един владетел.

Метричните данни на обработените екземпляри са подредени в сравнителни таблици за всеки номинал.

Необходимо е да се отбележи, че по време на управлението на Хадриан в Анхиалос не са сечени емисии с негови портретни изображения. През този начален за градското монетосечене период са емитирани само дребнономинални монети с изображения на гръцки и източни божества върху аверса и реверса, така наречените „псевдоавтономни“ монети.

С най-голям принос за уточняване на номиналите на анхиалските монети са изследванията на М. Strack, E. Schönert-Geiss и Й. Юрукова.

Основният проблем на тези актуални за своето време, но вече анахронични изследвания е ограниченият брой екземпляри, с които авторите разполагат. Тази, според нас, е основната причина за допуснатите неточности при определянето на номиналите на някои от градските емисии.

Като заключение от проведения анализ на екземплярите от отделните номинали установихме две основни отклонения.

Първото се изразява във варирането на средното тегло на монетите от един и същи номинал, отсечени в Анхиалос през различните хронологически периоди.

Второто отклонение е разликата в теглата на монетите от един и същи номинал, сечени за един владетел.

Констатираните значителни различия в метричните данни (диаметър и тегло) могат да се обяснят с промените на политико-икономическата обстановка в провинцията и с обстоятелството, че в Античността при сеченето на бронзови монети точното им тегло не е константна величина. Ползваната практика „*al marco*“ не прецизира точно теглото им.

В Анхиалос стойностни букви се появяват едва при късните емисии за Северите. Буква „Г“ се появява върху емисия монети трети номинал, сечени за Юлия Домна, а буква „Δ“ - върху няколко емисии монети четвърти номинал, сечени паралелно за Септимий Север, Каракала и Гета-август. Буква „Е“ се появява върху някои от емисиите на Максимин I и Гордиан III.

Липсата на стойностна буква „Е“ върху по-ранни емисии не трябва да подвежда изследователите, че „петици“ в Анхиалос започват да се сечат едва при Максимин I и Гордиан III.

Ранните емисии за Антонин Пий са най-масивни, при Марк Аврелий и Комод започва редуциране на размерите, което продължава и при емисиите, сечени за следващите принцеси и членове на техните семейства. След края на хиатуса в монетосеченето на Анхиалос, продължил от края на 211 до 235 година, отново започва период на възход в градското монетосечене. Освен размерите на монетите нараства и броят на реверсните типове спрямо предходните хронологически периоди. По времето на Максимин I и Гордиан III размерите на монетите достигат до 80% от теглото на емисиите на Антонин Пий.

Освен редовните градски емисии от **I, II, III, IV** и **V** номинал в Анхиалос се емитират и екстраординарни – така наречените медальони. Те са определяни от някои изследователи като монети от 10 асариа или „prestige coins“.

До настоящия момент са известни анхиалски медальони, сечени за Максимин I и Гордиан III.

В схемата на градското монетосечене в Тракия и Долна Мизия отсичането на медальони е свързано с някакво значително събитие в политическата и културната история на даден град. Медальоните са сечени в чест на осъществени или предполагаеми императорски посещения, по повод организиране на спортни състезания, военни победи и пр.

От западнопонтийските градове освен Анхиалос, по едно и също време медальони са секли и Одесос, Томис и малко по-навътре намиращият се Марцианополис. Всички тези градове са разположени по трасето на основния път от района на дунавската делта до Босфора и вероятно са били посетени от императорската двойка Гордиан III и Транквилина на път за Мала Азия.

Прави впечатление по-високото тегло на анхиалските медальони спрямо това на медальоните на Одесос, Томис и Марцианополис. Екстраординарните емисии на последните три града се разглеждат от изследователите като хомогенна група, сечена с общи аверсни печати. Но анхиалските медальони, сечени за Гордиан III по същото време (242 година), се отличават по своята иконография и стил на изработка. Не са познати общи аверсни печати между Анхиалос и споменатите градове.

В градовете и емпорионите в източните римски провинции бронзовите монети, сечени от градските управи, обслужват нуждите на стоково-паричния оборот. Те изпълняват функциите на сенатските емисии сестерции, дюпондии и асове.

Броят на отделните иконографски типове и номинали на анхиалските монети с техните метрични параметри (тегло и диаметър) са сигурен показател както за периодите на икономически разцвет, така и за периодите на криза и нестабилност в римския град.

ПЕТА ГЛАВА

При детайлно изследване на отделните аспекти на анхиалското монетосечене един от най-важните въпроси е датирането на отделните градски емисии във възможно най-тесни хронологически граници. Отговор на този въпрос предлагаме в глава пета „Връзки между монетните печати и хронология на емисиите“, състояща се от сто двадесет и три страници.

При анализирането на различните по хронология емисии използвахме различен изследователски инструментариум. Възможните ориентири при датирането на анхиалските монети, сечени през различните хронологически периоди, са различни.

Анализът на хронологията и характеристиката на монетосеченето на Анхиалос е направен първо за най-ранните емисии градски монети, наричани „псевдоавтономни“, а след това и за всеки принцепс или друг представител на императорското семейство, за когото са отсечени монети в градската монетарница, с цел да се добие цялостна представа за специфичните особености на монетното производство през отделните хронологически периоди.

В настоящата глава, изцяло онагледени с илюстрации, са представени всички аверсни и реверсни печати на обработените монети и установените връзки между тях. Тези връзки са определящи за датирането както на най-ранните градски монети (псевдоавтономните), така и на емисиите и характеристиката на монетосеченето за отделните принцепси и членовете на техните семейства.

Аверсните и реверсните печати на обработените екземпляри са систематизирани за по-голяма прегледност поотделно за всеки принцепс или член на семейството му.

При урбанизирането на провинция Тракия Траян (98-117) организира новосъздадените градове, сред които е и Анхиалос, по подобие на елинските полиси.

Монетосеченето на Анхиалос започва най-вероятно по време на управлението на император Хадриан (117-138). През управлението на този император Анхиалос навярно е вече напълно изграден град със своя административна уредба, градски площад с храмове, административни сгради, със своя монетарница и свой бог епоним – Анхиалос.

Първите емисии на анхиалската монетарница са монети от два номинала с по два реверсни типа. Тези дребни монети са предназначени за локалната икономика на Анхи-

алос и са чужди за трезорираните съкровища, съставени от по-късни провинциални монети, сечени в тракийските и долномизийските градове.

Ранните анхиалски монети, предназначени за нуждите на местния пазар, циркулират главно в очертанията на градската му територия.

В публикуваните нумизматични корпуси, студии и статии относителната датировка на псевдоавтономните градски монети, предшестващи монетите с императорски портрети, до настоящия момент се определя, като се сравняват: иконографията, стила на изработка и метрологичните данни с тези на дребнономиналните градски монети с императорски изображения. Така, чисто субективно, относителната им датировка се разтяга чак до първата половина на III век, тоест почти век след отсичането им. Като причина за емитирането на монетите без императорски портрети се посочват химерни прерогативи, а не нуждата от парични знаци, необходими за локалната им икономика в този ранен период от развитието ѝ. Според нас след дакийските войни е невъзможно да се намери логична причина за безсъдържателна демонстрация на независимост от страна на градските управи в Тракия и Долна Мизия, изразяваща се само в сеченето на дребнономинални монети.

За разлика от съседните западнопонтийски полиси с вековни традиции в монетосеченето или римската колония Деултум, в която са настанени ветерани, получили при уволнението си *gratia militae*, която се равнява на двадесеткратна заплата, Анхиалос е peregrinatus град, нуждаещ се от свои парични знаци за проходащата си икономика.

Създадени по подобие на старите елински полиси, новите градове, както и получените полисен статут по-стари тракийски селища започват, подражавайки на старите елински колонии, да сечат свои градски монети. Върху аверса и реверса на тези най-ранни провинциални емисии управата на съответния град поставя най-почитаните в селището божества и митичния основател - бог епоним и закрилник.

Проучихме двадесет и шест монети от първите анхиалски емисии, отсечени общо с десет аверсни и дванадесет реверсни печата. При монетите от първи номинал (отсечени с четири аверсни и три реверсни печата) не се откриват общи аверсни печата между двата типа.

Монетите от втори номинал са отсечени с шест аверсни и девет реверсни печата. Два аверсни печата са общи за двата иконографски типа (Асклепий и Хигия) и са свързани с по няколко реверсни. Използването на едни и същи аверсни печата за два различни иконографски типа е сигурен показател за синхронното им отсичане и паралелно циркулиране.

Тук не може да не отбележим, че всички печати се отличават с изящна и прецизна изработка. Най-вероятно управата на младия римски град е наела за проходащата си монетарница опитни гравьори от съседните елински полиси.

От анализа на емисиите се установи, че градското монетосечене на Анхиалос започва с два номинала монети – първи и втори, всеки с по два реверсни типа - през годините на управлението на император Хадриан (117-138). От обработените дванадесет реверсни печати нито един не само че не съвпада, но дори не се доближава стилово до реверсните печати от по-късни емисии със същата иконография.

Най-ранните емисии на анхиалската монетарница със своята специфична фактура и иконография представляват самостоятелна група монети, които могат да се нарекат ранни градски или предимператорски емисии.

През управлението на Антонин Пий настъпва нов етап в монетосеченето на Анхиалос. Върху аверсните печати на градските монети се появява портретът на императора, представен в два варианта – негов бюст или само главата му. Емисиите за Антонин Пий се отсичат на два етапа – през 138-139 и през 154 – 155 година.

Върху реверсните печати на монетите от **V** номинал е изписано името на провинциалния управител Iulius Crassipes. Това обстоятелство датира емитирането на емисиите в тесни хронологически граници. Известно е, че Iulius Crassipes е управител на Тракия в периода 138-139 година, тогава са отсечени и първите емисии за Антонин Пий.

При датирането на монетите от **IV**, **III**, **II** и **I** номинал и отнасянето им към периода на първия етап от анхиалското монетосечене за Антонин Пий използвахме метода на стилиовия анализ. Сходният стил на представяне на императорското изображение върху петте разгледани по-горе номинала, както и фактурата на монетите говорят за тяхното синхронно отсичане. Императорът е представен по един и същ начин – с къса коса и брада, свежо лице, без лавров венец и тения, за разлика от по-късните емисии, където е изобразен с изпито лице и лавров венец, привързан с тения. Освен очевидното стилово сходство между портретните изображения на разгледаните по-горе номинали и типове, за по-голяма достоверност на хипотезата ни съпоставихме аверсните печати на Анхиалос с тези на римски ауреуси, денари и бронзови сенатски емисии.

През мандата на провинциалния управител Gaius Iulius Commodus (154-155) анхиалската монетарница отсича за Антонин Пий монети от **V**, **III** и **II** номинал. През този период не се секат монети от четвърти и първи номинал, но в замяна на това общият брой на реверсните типове се увеличава от десет на седемнадесет. Иконографският репертоар на монетарницата се обогатява двойно, подобрява се и стилът на изработка на монетите.

Всички печати, гравирани в Анхиалос за Антонин Пий се отличават с изящна и прецизна изработка.

Еднаквият стил на представяне на императорския портрет върху аверсните печати от трите различни номинала – лицевите черти и владетелските инсигнии - са датировъчен ориентир, потвърждаващ синхронността на емисиите. Стилът на гравирание на императорския портрет е толкова сходен, че аверсните печати на малките номинали наподобяват умалени копия на големите, но с различни легенди. Сравнен с този от ауреусите и сенатските емисии, портретът на Антонин Пий има най-близко стилово сходство с печатите, гравирани в периода 154-156 г.

Монетните емисии, емитирани през втория етап на анхиалското монетосечене за Антонин Пий, са датирани преди повече от век от М. Strack в годините на мандата на провинциалния управител на Тракия Gaius Iulius Commodus Orfitianus (154-155). Към момента на своето изследване Strack не познава по-ранните монетни печати, върху които е изписано името на провинциалния управител Iulius Crassipes (138-139 г.), затова и не диференцира емисиите на по-ранни и по-късни. Монети, сечени през първия етап на анхиалското монетосечене за Антонин Пий, са включени в каталога към изследването на Strack, но тъй като върху тях не е изписано име на провинциален управител, те не са разграничени от по-късните, въпреки че стилово чертите на императорския портрет и инсигниите, с които той е представен, силно се различават.

През 139 година Марк Аврелий получава титлата „цезар“. В периода до 7 март 161 година (инаугурацията му) анхиалската монетарница отсича за него монети от **III** и **I** номинал.

Скромният брой достигнали до нас анхиалски монети за Марк Аврелий-цезар може да се раздели на две групи. Първата група е хронологически по-ранна с няколко години от втората група. Върху единия реверсен печат от **III** номинал е представена глава на Марк Аврелий с голобрадо младежко лице и къси къдрави коси. Отсъствието на една от най-значителните инсигнии на пълната императорска власт – лавровия венец, и портретните черти са съществени иконографски белези, характеризиращи младия Марк Аврелий. Те изпълняват ролята на хронологически ориентир, насочващи към ранно датиране на тази група монети. Портретът има близко стилово покритие с денарите, ауреусите и бронзовите централноримски монети, сечени в периода 145-147 г. Паралелно с монетите за Марк Аврелий-цезар, през този период (най-вероятно през 147 г. или малко след това) анхиалската монетарница отсича монети **III** номинал и за съпругата

му Фаустина Млада, с която сключва брак през 145 г. Общите реверсни печати подкрепят хипотезата за синхронността на емисиите.

При втората (по-късна) група анхиалски монети за Марк Аврелий-цезар върху аверсния печат на монетите е представен бюст на Марк Аврелий в драпирана дреха, в профил надясно. Лицето му вече е изобразено с къса брада и по-мъжествено. Сравнен с този от централноримските емисии, портретът на Марк Аврелий има най-близко стилово сходство с аверсните печати, използвани в периода 148-152 г.

Синхронно с монетите трети и първи номинал за Марк Аврелий-цезар анхиалската монетарница отсича през този период и емисия трети номинал за съпругата му Фаустина Млада.

В периода 161-180 г. анхиалската монетарница отсича за Марк Аврелий-август монети от **V** и **III** номинал.

Анхиалските монети за Марк Аврелий-август са емитирани по време на мандата на провинциалния управител *Appius Claudius Martialis* (166-169). След този период на активност в дейността на градската монетарница се наблюдава хиатус, продължил около десетилетие.

Достигналите до нас монети на Марк Аврелий-август са много малък брой, но въпреки това придобиваме представа за типовете и номиналите, отсечени за императора.

За съпругата на Марк Аврелий – Фаустина Млада, в Анхиалос са емитирани само монети от **III** номинал. До настоящия момент са познати девет различни реверсни типа, някои от които публикуваме за първи път. Монетосеченето за Фаустина Млада е извършено на два етапа.

По-ранните монети за Фаустина Млада са отсечени синхронно с тези за Марк Аврелий-цезар, най-вероятно в периода 147-152 г. Диференцираните два общи реверсни печата доказват синхронността на емисиите, а детайлният сравнителен стилово анализ с централноримските емисии потвърждава предложената датировка.

По-късните емисии за Фаустина Млада са емитирани синхронно с тези за Марк Аврелий-август в периода 166-169 г. Портретното изображение на императрицата с воал наподобява на пръв поглед това от постумните централноримски емисии. Резултатите от проучването на монетосеченето (провинциално и централноримско) за Фаустина Млада доказват, че определяща характера на емисиите („редовни“ или постумни) е аверсната легенда, тъй като са познати постумни емисии, на които Фаустина Млада е без воал. При тези емисии императрицата е изобразявана без диадема и винаги с легенда: *DIVA FAUSTINA*, докато върху късните анхиалски печати легендата гласи:

ΦΑΥΣΤΕΙΝΑ СЕΒΑΣΤΗ. Отсъствието на пояснителния епитет DIVA (божествена) и наличието на диадема са сигурни доказателства, че и късните анхиалски емисии са емитирани приживе на императрицата.

Доскоро не бяха известни анхиалски монети, емитирани за Луций Вер. В процеса на работа попаднахме на един екземпляр от емисия монети **III** номинал, непубликуван до настоящия момент в специализираната нумизматична литература.

Монетите за Луций Вер са отсечени паралелно с тези за Марк Аврелий и Фаустина Млада през мандата на провинциалния управител Appius Claudius Martialis (166-169). Синхронността на емисиите за двамата съимператори се потвърждава от идентифицирания общ печат.

Анхиалските монети **II** номинал за Луцила са емитирани синхронно с монетите за съпруга ѝ Луций Вер в периода 166-169 г. Ания Аврелия Галерия Луцила сключва брак с император Луций Вер в Ефес през 164 г.

Анхиалските монети за Комод са отсечени през мандатите на трима провинциални управители: Titus Suelius Marcianus (177-180), Publius Iulius Castus (184-185) и Marcus Caecilius Servilianus (186-?).

Най-ранната емисия е емитирана през периода на съвместното управление на Марк Аврелий и Комод (177-180). До настоящия момент е известна само една ранна анхиалска емисия монети **V** номинал.

През мандата на провинциалния управител Publius Iulius Castus (184-185) са отсечени монети от **V**, **III**, **II** и **I** номинал.

През мандата на провинциалния управител Marcus Caecilius Servilianus (186-?) са отсечени монети от **V**, **III**, **II** и **I** номинал. Върху реверсните печати на монетите от **V** номинал е изписано името на провинциалния управител. Емисиите от останалите номинали са систематизирани според особеностите на портретните черти на императора, които служат за хронологически ориентир. Резултатите от сравнителния анализ показват, че голяма част от аверсните печати на монетите от **V**, както и на монетите от **I** номинал са изработени от един и същ гравьор – доказателство за синхронността на емисиите. Включените в изследването монети за Комод са отсечени с тридесет и четири аверсни и шестдесет и седем реверсни печата. Към настоящия момент са познати тридесет и седем реверсни типа, повечето от които с по няколко варианта. Видно е, че след края на Маркоманските войни (166-180) и последвалата стабилизация в Тракия анхиалската монетарница увеличава значително своята продукция.

Появяват се нови реверсни типове, отразяващи триумфа на римляните (осигуряващ мирното благоденствие на провинцията) чрез съчетаване образа на младия император със символичните изображения на военни начинания и успехи: „императорът на кон“, „императорът на кораб“ и „Нике в бига“.

Емисиите монети от **III** и **II** номинал за Криспина са отсечени по време на краткотрайния ѝ брак с Комод. През 178 г. тя се омъжва за младия император, а четири години по-късно (през 182 г.) Криспина изпада в немилост и е заточена на о. Капри.

Познатите към настоящия момент анхиалски монети за Септимий Север са емитирани на четири етапа. Първи етап – преди средата на 195 г.; втори етап – след 22 януари 205 г.; трети етап – през 208 г.; четвърти етап – октомври/ноември 210 – 4 февруари 211 г.

През първия период анхиалската монетарница отсича за императора монети от **V**, **II** и **I** номинал.

С Obv.1 освен в Анхиалос, са емитирани монети **V** номинал и в Марцианополис. Този общ печат е отдавна познат. Чрез прецизен сравнителен анализ установихме, че с Obv.2 освен в Анхиалос, са емитирани монети **V** номинал в Одесос и Аполония. Obv.3 също е общ за анхиалското и одесоското монетосечене. Освен общите аверсни печати, предназначени за монети **V** номинал, идентифицирахме и един общ печат (Obv.7) за монети **II** номинал, с който са емитирани монети в Анхиалос и Марцианополис. В този случай освен общият аверсен печат, съвпада и реверсният тип на монетите на двата града.

Липсата на емитирани монети за Каракала-цезар поставя *terminus ante quem* на емисиите за Септимий Север преди средата на 195 година. Това обстоятелство подсказва, че в периода 195-198 година монетарницата на Анхиалос най-вероятно не е функционирала.

През най-ранния период от монетосеченето за Северите в Анхиалос освен емисии за бащата император, са емитирани и част от познатите монети за Юлия Домна.

През втория период на монетосеченето за Септимий Север са емитирани само монети **V** номинал.

Възможните ориентири при датирането на монетите за Септимий Север без посочен върху реверсните печати провинциален управител се концентрират основно около формулата на предаване на името му и особеностите на портретното му изображение, най-вече на брадата му. През този период едновременно с монетите за бащата импера-

тор са отсечени монети и за всички останали членове на императорското семейство: за младия съимператор Каракала, за Юлия Домна и за Гета-цезар с преномен Публий.

Синхронността на монетите за двамата съимператори се потвърждава от големия брой идентифицирани общи реверсни печати. Върху тях е изписан само демотиконът ΟΥΛΠΙΑΝΩΝ ΑΓΧΙΑΛΕΩΝ. Практиката да се изписват в реверсните легенди имената на провинциалните управители на Тракия отпада през 204 година. Quintus Sicinnius Claugus (201-204 г.) е последният римски легат, чието име фигурира върху реверсните печати на тракийските провинциални монети. Липсата до настоящия момент на коректно илюстрирани анхиалски монети за Плавтила поставят *terminus post quem* на описаните по-горе монети за Септимий Север след 22 януари 205 година. Годината на промяна на преномена на Гета-цезар от Lucius на Publius е 204, а на 22 януари 205 г. бащата на Плавтила (командирът на преторианската гвардия) Гай Фулвий Плавтиан е убит и тя е заточена на остров Липари. Към посочените хронологически ориентири при датирането на монетите за Септимий Север се добавят и резултатите от сравнителния анализ на портретното му изображение с това от прецизно датирани централноримски емисии. Портретните черти на императора се доближават най-много до тези от емисиите, отсечени в периода 204-207 година. През този период (205 г.) от дейността на анхиалската монетарница са емитирани и част от дребнономиналните монети за Гета-цезар с преномен Публий.

През този етап на монетосеченето за Септимий Север отново се откриват общи аверсни печати с други провинциални градове. Чрез прецизен сравнителен анализ установихме, че с един аверсен печат освен в Анхиалос, са емитирани монети и в Хадрианополис.

През третия етап на анхиалското монетосечене за Септимий Север количеството на оцелелите и достигнали до нас монети от този етап на активност на градската монетарница е най-голямо (400 от общо 640 екземпляра) с различни по своята иконография реверсни типове, част от тях представени с по няколко варианта. Тук отново се откриват общи печати с други градове. Установихме, че с един аверсен печат за Септимий Север освен в Анхиалос са емитирани монети V номинал и в Марцианополис.

Датирането на анхиалските монети, отсечени за Септимий Север през третия период (208 г.), е възможно благодарение на няколко датировъчни ориентира. Освен особеностите на портретното изображение и формулата на предаване на името на императора, датирането става възможно и благодарение на възстановената хронология на игрите „ΣΕΒΗΡΙΑ“.

Типологическото и хронологическото систематизиране на емитираните в Анхиалос монети за Септимий Север, Каракала и Юлия Домна ни позволява да потвърдим с голяма доза увереност предположението, че по време на управлението на Северите е имало три издания на игрите: през 205, 208 и 211 година. През 208 г. са емитирани описаните по-горе монети с агонска тематика. През този период на активност на градската монетарница освен за бащата император, са отсечени монети **V** номинал за младия съимператор – Каракала, по-голяма част от познатите типове за Гета-цезар и три типа монети **III** номинал за Юлия Домна. Синхронността на емисиите за Септимий Север и Каракала се потвърждава от големия брой идентифицирани общи реверсни печати и идентични иконографски типове. Допълнителен датировъчен ориентир ни предоставят и резултатите от проведения сравнителен стилово анализ между анхиалските и марцианополските аверсни печати. Анхиалските аверсни печати на монетите, отсечени за Септимий Север през третия период, имат най-близко стилово сходство с тези на марцианополските монети, върху чиито реверси е изписано името на Lucius Iulius Faustianus – провинциален управител на Долна Мизия в периода от средата на 207 до средата на 210 г.

От последния четвърти етап на анхиалското монетосечене за Септимий Север до нас са достигнали най-малко монети.

Идентифицираните общи реверсни печати, с които са емитирани монети за тримата съимператори, потвърждават синхронността на емисиите. Монетите за Гета-август определят *terminus post quem* на отсичането (след инаугурацията му, която е през октомври/ноември 210 г.), а монетите за Септимий Север поставят *terminus ante quem* преди 4 февруари 211 г. (датата на смъртта му). През този период са отсечени и три типа монети **III** номинал за Юлия Домна. До настоящия момент не са открити постумни анхиалски монети за бащата император. След смъртта на Септимий Север монетосеченето на Анхиалос е преустановено за малко повече от две десетилетия.

Активността на градската монетарницата е подновена през управлението на император Максимин I (235-238).

Известните до настоящия момент анхиалски монети за Юлия Домна са емитирани на четири етапа, съвпадащи хронологически с тези, през които са отсечени монетите за Септимий Север.

За Юлия Домна са емитирани само монети **III** номинал. Изображенията върху реверсните печати са свързани основно с икономиката на peregrinalния град.

Юлия Домна е четвъртата съпруга на римски принцепс - след Фаустина Млада, Ания Луцила и Брутия Криспина, за която градската управа на Анхиалос отсича монети.

Известните до настоящия момент анхиалски монети за Каракала са емитирани на три етапа, винаги синхронно с монети за Септимий Север и Юлия Домна.

Монетите от V номинал за Каракала, отсечени през първия период (205 г.), се диференцират от останалите негови монети и се датират благодарение на идентифицираните общи реверсни печати, с които са емитирани монети и за бащата император. Липсата до настоящия момент на открити и коректно илюстрирани анхиалски монети за Плавтила поставя *terminus post quem* на описаните по-горе емисии за Каракала след 22 януари 205 година. През този период освен емисиите от V номинал за двамата принцепси, са емитирани и дребнономинални монети за Юлия Домна и Гета-цезар с преномен Публий.

През втория период (208 г.) за Каракала отново са емитирани само монети V номинал. Съвпадението на реверсната иконография, както и големият брой идентифицирани общи реверсни печати за двамата съимператори потвърждават синхронността на емисиите. През този период на активност на анхиалската монетарница са отсечени емисии за всички членове на семейството на Северите. Чрез сравнителен анализ установихме, че с два аверсни печата, отсечени за Каракала в Анхиалос, са отсечени монети V номинал и в Марцианополис.

Третият период се определя в хронологическите граници октомври/ноември 210 – януари/февруари 211 г.

През този период на активност на градската монетарница е въведено сигниране на монетните емисии със стойностни букви. За Каракала са отсечени само монети IV номинал, обозначени със стойностна буква „Δ“.

Датирането на описаните монетни типове, емитирани за Каракала, е възможно благодарение на два основни датировъчни ориентира, забелязани още от М. Strack. Въвеждането на стойностна буква върху реверсните печати на монетите ги обособява в група, отсечена синхронно. Част от включените в настоящото изследване монети за Септимий Север, Каракала и Гета-август са отсечени с едни и същи реверсни печати. Изясняването на връзките между реверсните печати, използвани и за тримата съимператори, потвърждава синхронността на емисиите.

Отнасянето на монетите към посочения хронологически период (октомври/ноември 210 – януари/февруари 211 г.) става възможно благодарение на засвидетелстваната вече

титла август върху аверсните печати на монетите за Гета. *Terminus post quem* на отсичането на синхронните емисии за тримата принцепси (сигнирани със стойностна буква Δ) е октомври/ноември 210 г., откогато датира инаугурацията на Гета, а *terminus ante quem* – януари/февруари 211 г. Знаем, че Септимий Север умира на 4 февруари, 211 година в Йорк, а след неговата смърт в анхиалското монетосечене се очертава хиатус, продължил до управлението на Максимин I (235-238).

Познатите до настоящия момент анхиалски монети за Гета-цезар са емитирани на три етапа: около 203/204, през 205 и през 208 година.

Липсата на изрично посочена година на емитиране върху анхиалските монети за Гета-цезар (за разлика от някои малоазийски монетарници и тази на египетската Александрия) ни принуждава да търсим датировъчни ориентири върху монетните печати. При монетите на Гета-цезар не можем да разчитаме на реверсни печати с изписани върху тях имена на провинциални управители, чийто мандат е датиран, тъй като до настоящия момент са известни само дребнономинални монети.

При датирането на емисиите стъпваме върху няколко хронологически ориентира.

Първият се открива в монетните легенди на аверсните печати. В предложеното изследване са включени сто и тридесет екземпляра, емитирани в Анхиалос за Гета-цезар (включително и няколкото екземпляра, познати към 1912 година на М. Strack). Само върху една монета Гета е с преномен Луций. Върху всички останали екземпляри той е с преномен Публий. Знаем, че промяната в името на Гета настъпва през 204 г.

Първата емисия за Гета-цезар е емитирана ок. 203/204 г., вероятно малко преди промяната на името му от Луций на Публий.

Досега няма сигурни доказателства (коректно илюстрирани екземпляри) за емитирани в Анхиалос монети за Публия Фулвия Плавтила. Това е още една опорна точка при датирането на анхиалските монети за Гета-цезар с преномен Публий.

Монетите, върху чиито аверсни печати Гета-цезар е с преномен Публий, се датират в периода 205- преди м. октомври 210 г.

Terminus post quem е 22 януари 205 г., когато Плавтиан – баща на Плавтила и командир на преторианската гвардия, е убит, а тя е заточена на о. Липари. *Terminus ante quem* е октомври/ноември 210 г., когато се състояла инаугурацията на Гета.

В настоящото изследване сме се опитали да систематизираме хронологически познатите ни монети за Гета-цезар с преномен Публий. Установихме, че анхиалското монетосечене за Публий Септимий Гета е реализирано на два етапа. Първият е през 205 г., когато паралелно с монетите V номинал за Септимий Север и Каракала и монетите III

номинал за Юлия Домна са емитирани монети **II** номинал и за младия цезар. Вторият е през 208 г., когато отново синхронно с емисиите за останалите членове на семейството са отсечени и монети **II** и **I** номинал за Гета-цезар.

Обособяването на монетите в две хронологически групи е възможно благодарение на различията в портретното изображение.

Включените в изследването сто и тридесет екземпляра са отсечени с четиринадесет аверсни и тридесет и девет реверсни печата, видимо изработени от няколко гравьори. Тези показатели доказват сравнително обилно емитиране на дребнономинални монети в Анхиалос в сравнение с ограниченото такова в останалите западнопонтийски градове.

Емисиите за Гета-август са отсечени в периода след октомври/ноември 210 и най-вероятно преди 4 февруари 211 г. След тази дата (смъртта на Септимий Север) анхиалската монетарница преустановява своята дейност до началото на управлението на Максимиан I – 235 г.

Въпреки наложеното след убийството на Гета *Damnatio memoriae*, до нас са достигнали най-голямо количество негови монети **IV** номинал (открихме четиридесет и четири екземпляра) в сравнение с това на Септимий Север – тридесет екземпляра, и Каракала – дванадесет екземпляра, отсечени през този последен период на анхиалското монетосечене за семейството на Северите. Освен монетите от **IV** номинал, през този период за Гета се сечат и монети **III** и **II** номинал, както и монети **III** номинал за Юлия Домна.

Идентифицираните общи реверсни печати за Гета-август и Септимий Север; за Гета-август и Каракала; за Септимий Север, Каракала и Гета-август доказват синхронността на тези емисии, сечени в периода октомври/ноември 210 – януари/февруари 211 г. Броят на познатите реверсни типове (на монетите **IV** номинал), емитирани за Гета, е по-голям сравнен с този на останалите двама съимператори. И тук, както и при по-ранните синхронни емисии за Септимий Север и Каракала се откриват малки разминавания в иконографския репертоар на реверсните изображения (непълно покритие на реверсните типове). Поради това някои изследователи допускат възможността в периода след смъртта на Септимий Север (4 февруари 211 г.) до убийството на Гета (26 декември 211 г.) да са отсечени последните емисии за двамата братя съимператори (реверсен тип – маса с наградна корона) и свързват появата на този тип с поредното (трето) издание на игрите „ΣΕΒΗΡΙΑ ΝΥΜΦΙΑ“, проведени през 211 г.

След хиатус, продължил малко над две десетилетия (211-235), дейността на анхиалската монетарница е възобновена през управлението на Максимиан I. За този император, роден в Тракия, управата на Анхиалос отсича най-голям брой различни по своята ико-

нография реверсни типове (54), част от които с по няколко варианта и подварианта, разпределени върху печатите на шест номинала. За Максимин I е отсечена първата емисия анхиалски медальони.

Най-вероятно възобновяването на градското монетосечене (през управлението точно на този император) се дължи на авторитета, който Максимин I си създава след победите над варварите (германи, даки и сармати). Проявените от него изключителни военни способности и заздравяването на рейнската и дунавската граница дават отражение върху политическата и икономическата стабилност на провинциите Мизия и Тракия. Вероятно роля за респекта на анхиалската градска управа към Максимин I изиграва и неговият тракийски произход, а не на последно място - и жестокостта му. Освен това продължителният хиатус в градското монетосечене несъмнено е довел до необходимост от емитиране на по-голямо количество монети при активизиране дейността на монетарницата.

Въпреки че медальоните са използвани и като разплащателно средство, емитирането им е екстраординарно събитие в провинциалното градско монетосечене.

По отношение на основната монетна единица – асариона, тези едри монети са мултипликации с висока стойност – 9, 10, 12 асариона, наричани медальони или „prestige coins“.

До момента е познат само един екземпляр. В процеса на работа върху предложеното изследване получихме информация за още един екземпляр от тази лимитирана екстраординарна емисия, изровен от иманяри през 2007 г. в околностите на гр. Поморие, но за съжаление продаден в чужбина.

Реверсното изображение на медальона се отличава с изключително сложна композиция, пресъздадена с голямо умение от гравьора. Този рядък монетовиден паметник е най-забележителното произведение на анхиалската монетарница, познато до настоящия момент.

За Максимин I анхиалската градска управа отсича най-голям брой реверсни типове. До настоящия момент са познати петдесет и четири различни по своята иконография типове, част от които с по три-четири варианта и подварианта. Някои от типовете се публикуват тук за първи път.

С екстраординарната емисия номиналите за Максимин I стават шест. Така този император, макар и с твърде кратко управление, води пред всички останали както по брой реверсни типове, така и по брой номинали.

Липсата на анхиалски монети за Максим-цезар свидетелства, че монетосеченето за Максимин I е приключило още преди приобщаването на сина му към императорската власт. Най-вероятно всички анхиалски монети за Максимин I са емитирани още през първата година на управлението му (235-236).

Въпреки краткия период, през който е реализирано монетосеченето, наличието на реверсни типове с еднаква иконография върху монети от различни номинали ни дава основание да допуснем, че то може да е извършено на два етапа.

От посочените аспекти е видно, че анхиалското монетосечене, подновено през управлението на Максимин I, бележи нов етап, характерен с повишаване на метричните параметри на монетите, иконографски бум на реверсните типове и появата на първите градски медальони.

През управлението на Гордиан III в Анхиалос са емитирани монети от пет номинала. Битуващото до настоящия момент твърдение, че в тракийските и долномизийските градове, разположени в източните части на двете провинции, монетното производство през управлението на Гордиан III бележи своя връх, не е валидно за Анхиалос.

Както споменахме по-горе, най-голям връх в монетосеченето му се наблюдава през краткото управление на Максимин I (236-238). Управлението на Гордиан III (238-244), може да се определи като втория по интензивност период в дейността на градската монетарница. В изследванията, посветени на провинциалното и централноримското монетосечене, монетите, емитирани през управлението на Гордиан III, традиционно се систематизират хронологически в две групи: монети, сечени преди, и монети, сечени след брака на Гордиан III с Транквилина, сключен на 12 май 241 г.

Към групата на монетите, отсечени в Анхиалос след брака на Гордиан III с Транквилина, могат със сигурност да се отнесат монетите от пети номинал, върху чиито аверсни печати са представени бюстовете на императорската двойка един срещу друг, монетите от втори и първи номинал с образа на Транквилина, както и медальоните, емитирани за Гордиан III.

ШЕСТА ГЛАВА

Контрамарките от западната част на Римската империя отдавна са предмет на задълбочени изследвания. Преди три десетилетия се появи впечатляващият труд на J. C. Howgego, посветен на контрамарките от източните римски провинции. Това изключително ценно изследване показва по безспорен начин голямото значение на данните,

съдържащи се в контрамарките, за разкриване на икономическата роля на провинциалните източни монетосечения.

В шеста глава „Контрамарки“ сме включили петнадесет монети, систематизирани в няколко групи според принадлежността им преди контрамаркирането и според това къде е поставен контрамарковият печат (в Анхиалос или в някоя друга монетарница). Проучването и резултатите от него са експонирани върху осем страници.

Първият (най-ранен) хронологически тип е правоъгълната контрамарка, представляваща първите три букви АГХ от демотикона на града, поставена върху тракийските царски монети на Реметалк I.

Най-вероятно монетите на Реметалк I са подпечатани в градската монетарница през втората четвърт на II век. С възникването на провинциалното градско монетосечение наличните в хинтерланда на Анхиалос неактуални вече тракийски царски монети са контрамаркирани и превърнати в редовни собствени градски монети.

Комбинацията от две контрамарки – „глава на Атина с шлем“ и ΔΧ, поставени върху монетите V номинал на Аполония, Месамбрия и върху анхиалската монета V номинал, емитирана за Комод, както и следващата комбинация: „глава на Атина с шлем, надясно“ и паралелно поставената на нея контрамарка ΧΔ, легализират монетите като редовни градски от IV номинал.

Следващите контрамарки – „фигура на Хомоноя“ и ΧΓ, както и само ΧΓ - препотвърждават стойността (III номинал) на затритите от употреба собствени градски монети.

След като систематизирахме хронологически и каталогизирахме известните ни анхиалски монети - от псевдоавтономните до тези за Гордиан III и Транквилина, стигнахме до извода, че последното контрамаркиране в градската монетарница е извършено най-вероятно през последния етап от монетосеченето за Северите (октомври/ноември 210- януари 211 г.). Основания за това предположение ни дават резултатите от обработения огромен по обем нумизматичен материал, произведен в Анхиалос. Единствените градски емисии, сигнирани със стойностни букви Δ и Γ, са отсечени през упоменатия период, а всички контрамаркирани в Анхиалос монети със стойностни контрамарки са емитирани по-рано.

Отдавна е установено, че в Античността е съществувала практика при нужда от по-малки номинали в градската монетарница да се контрамаркират по-едри собствени и чужди монети, за да им се придаде необходимият курс.

Одесоските контрамарки $\Delta\Lambda$ и $\Delta\Gamma$, поставени върху анхиалските монети, емитирани за Юлия Домна и за Максимин I, са с *terminus ante quem* 250 г.

Последните две стойностни контрамарки – Λ и \mathbf{B} , поставени върху анхиалските монети, сечени за Каракала и Гета-цезар, най-вероятно са със същата датировка – не покъсно от 250 г.

В периода от управлението на Марк Аврелий до Гордиан III няколко града в Долна Мизия и Тракия сигнират емисиите си със стойностни букви Λ и \mathbf{B} .

Само на базата на сравнително малкия брой публикувани монети със стойностни контрамарки Λ и \mathbf{B} все още е трудно да се установи точно в кой град от двете провинции е извършено контрамаркирането на анхиалските монети.

Провинциалните градски монетосечения, реализирани в периода I-III век, са част от добре обмислената римска монетна система. Емитираните в градските монетарници емисии са валидни в цялата Римска империя, затова не е изключено монетите да са подпечатани и извън провинциите Долна Мизия и Тракия и в процеса на циркулация отново да са се озовали на територията на града, който ги е отсякъл.

Евентуални бъдещи задълбочени проучвания и публикуване на по-голям брой подпечатани монети със стойностни контрамарки ще предоставят данни за по-сигурни заключения при проучване на икономическата политика и история на провинциалните градове.

СЕДМА ГЛАВА

Важен аспект от проучването на монетосеченето на Анхиалос е и въпросът за монетната циркулация. В глава седма „**Циркулация и разпространение**“, състояща се от дванадесет страници, предлагаме нашия анализ на събраната налична информация.

Колективните монетни находки са първостепенен извор на сведения за икономическата и политическата история на римските провинции в периода от средата на II до средата на III век. Те маркират главните съобщителни артерии, а едновременното им масово укриване в определен географски ареал е най-често израз на драматични вражески нападения, довели до тежък икономико-политически катаклизъм. Големият брой укрити в средата на III век монетни съкровища дава цялостна представа за характера на готските нашествия в Мизия и Тракия по времето на Траян Деций, а придвижването на костобоките през Мизия – Тракия - Македония до Елада е отразено в географското разпределение на датираните от времето на Марк Аврелий находки.

В писмените извори тези факти са отбелязани много лаконично, което прави още по-ценна информацията, която колективните монетни находки предоставят.

Разрешаването на богатия репертоар от интересни проблеми е възможно само след като бъдат обнародвани сведения за откритите монетни находки.

От територията на България са познати и много голям брой единични находки на анхиалски монети. Една част от тях са регистрирани при археологически разкопки, но повечето открити случайно монети попадат в частни колекции. Отделни екземпляри от изключително обилната монетна продукция са намерени и извън територията на Република България.

Анхиалски монети са откривани при археологически разкопки на о. Левкос (Змеиний), в Украйна. Също в Украйна при археологически разкопки е намерен и един анхиалски медальон, емитиран за Гордиан III.

При разкопки на античните светилища по северното Черноморие също са откривани отделни екземпляри анхиалски монети. На територията на Република Беларус през седемдесетте години на миналия век е намерена една анхиалска монета, емитирана за Гордиан III.

За откривани често анхиалски монети при археологически разкопки на антични обекти на територията на Република Румъния съобщават румънски археолози и нумизмати. Монетите се откриват почти в цяла Румъния - от военния лагер Potaissa (дн. Турда), провинция Дакия, до Калатис (дн. Мангалия).

Монети на Анхиалос се откриват и на територията на Република Турция. От хинтерланда на Хадрианополис (дн. Одрин) са събрани четиридесет монети на Анхиалос от известната нумизматична колекция „Лишин“. Най-западният пункт, където е открита анхиалска монета (емитирана за Каракала), е Carnuntum в римската провинция Pannonia Superior, намиращ се на четиридесет километра от днешна Виена, а най-южният е Коринт, област Пелопонес, Южна Гърция, където е намерена монета, емитирана за Гордиан III.

От посочените географски данни на откритите колективни и единични находки могат да се направят следните важни заключения:

- Данните за разпространението на анхиалските монети вероятно са непълни; местата, на които се откриват монетите, със сигурност са повече от регистрираните; нова допълнителна информация би допълнила картата, но няма да я промени съществено;

- Съвместното трезориране на провинциални монети, емитирани в различни градове и провинции, разпространени в много голям ареал, доказва, че те са били ценени като парични знаци с повсеместен покупателен курс;
- Основните платежни средства в Анхиалос и неговия хинтерланд в периода от средата на II до средата на III век са били собствените градски монети;
- Монети от най-ранните градски емисии, както и тези от малките номинали се откриват основно в Анхиалос и най-близките селища и тържища; същото се отнася и за екземпляри от ограничени емисии;
- В колективните находки анхиалските монети съжителстват както с монети на съседните peregrinalни градове Хадрианополис, Марцианополис, Августа Траяна, така и с тези на „свободните“ полиси Одесос, Дионисополис, Томис и дори с по-дребнономиналните монети на римската колония Деултум;
- Броят на откритите колективни и единични находки с анхиалски монети северно от Хемус разкрива масовото им участие в циркуляционната среда на провинция Долна Мизия и по-ограниченото им проникване в Тракия;
- Колективните находки, в чийто състав се откриват анхиалски монети, най-често са укрити около важни стратегически пътища, използвани както от римските войски, така и от варварските племена при набезите им в Мизия и Тракия, и точно ги маркират;
- Откритите извън Тракия и Долна Мизия анхиалски монети са достигнали до тези отдалечени на стотици километри от монетарницата пунктове по два пътя - по пътя на търговските контакти (Северното Черноморие, о. Левкос, Хадрианополис, Коринт и др.) и пренесени вероятно чрез войници, служили в Тракия и Мизия, а после преместени в Potaissa и Carnuntum.

ОСМА ГЛАВА

В осма глава „Фалшификати“ предлагаме, не само чисто научната, но и емпирична аргументация за необходимостта от подробни и задълбочени проучвания на монетосеченето на античните градове. Главата се състои от осем страници, върху които са приведени примери от Античността до наши дни, придружени със съответния анализ и логически обосновани доказателства.

Проучвайки монетосеченето на Анхиалос, обработихме и систематизирахме по типология, хронология и метрични параметри три хиляди двеста двадесет и пет монети, емитирани от градската управа от времето на император Хадриан (117-138) до Гордиан

III (238-244), съхранявани в музейни фондове и частни колекции в страната и чужбина. Пет екземпляра от този огромен по обем и типово разнообразие нумизматичен материал се оказаха съвременни фалшификати. Познат е и един средновековен фалшификат. До настоящия момент ни е известна и една монета от **I** номинал, определена като античен фалшификат. Тя е публикувана с още единадесет монети от Д. Драганов като колективна находка.

Единадесет от публикуваните от Д. Драганов дванадесет екземпляра са от **I** и само един – от **II** номинал. Това прави тази „колективна“ находката неспецифична, интересна и пораждаща много въпроси.

Мнението на колеги, което споделяме, е, че монетите от **I** номинал са чужди за трезорираните съкровища. Колективните находки с бронзови монети на градски управи съдържат основно монети от голям (**IV** и **V**) номинал. От територията на България са известни над седемдесет колективни находки с монети на Анхиалос. По-голямата част (шестдесет и две) от находките са открити, подобно на описаната от Д. Драганов, в Северна България. Само в една от всичките седемдесет колективни находки са открити монети от малък (**II**) номинал.

Със сигурност в Античността са се произвеждали фалшификати на монети, но публикуваната от Д. Драганов анхиалска монета не е от тях.

В настоящото изследване сме онагледили един по-добре запазен екземпляр на автентична анхиалска монета (от двадесетте обработени от нас екземпляра от този номинал и тип, открити в руините на Улпия Анхиалос в местността Палеокастро), отсечен със същата двойка монетни печати като посочената от Д. Драганов „фалшива“ монета.

Тепърва предстои да бъде установена ролята на античните фалшификати в икономиката на римските провинции Тракия и Долна Мизия.

В департамент „Монети и медали“ на Британския музей – Лондон, под инв. № В. 12783 се съхранява бронзов медальон, придобит през 2013 г.

Медальонът е авторска интерпретация (художествена реплика) и е изработен най-вероятно през XVI век (стил Giovanni da Cavino), според куратора на музейната колекция.

Тъй като не е публикуван в научната литература, в настоящия труд изяснихме нашите основания за това заключение и изложихме основните факти, определящи медальона като средновековен фалшификат.

Върху аверсия печат са изписани на латински името и титлата на император Сервий Сулпиций Галба (8 юни 68 – 15 януари 69 г.). Той е управлявал, макар и за кратко,

Римската империя точно половин век преди създаването на peregrinalния град Улпия Анхиалос. Знаем, че градското монетосечене започва по време на управлението на император Хадриан (117-138), а първата емисия медальони в Анхиалос е отсечена за Максимин I (235-238) – един реверсен тип. Няколко години по-късно, най-вероятно през 242 година, са отсечени и медальоните за Гордиан III (238-244) – седем реверсни типа.

Освен хронологическото несъответствие, друго решаващо доказателство за неавтентичността на медальона на Галба е и латинският език, на който е гравирана аверсната легенда. От осемте peregrinalни града, чиито руини са локализиращи на територията на Република България, единствено от монетосеченето на Филипополис са познати аверсни легенди на латински език. Римската колония Деултум също изписва монетните си легенди на латински, но тя е с различен градски статут от peregrinalния Анхиалос и от старите елински колонии Дионисополис, Одесос, Месамбрия и Аполония.

При изработването на своята компилация артистът е използвал за образец аверсното изображение най-вероятно на емисия римски сестерции, а за реверс – реверса на анхиалски медальон, емитиран за Гордиан III. Допуснатите при комбинирането на аверса и реверса грешки говорят за непознаване на историческия, политическия и икономическия контекст, в който е реализирано монетосеченето на Анхиалос.

Изработвайки фалшивия медальон на Галба, гравьорът се е стремил да създаде уникал, но непознаването на историята на римския Анхиалос е довело до грешки, позволяващи лесната му идентификация.

При обработката на включените в изследването монети попаднахме и на пет екземпляра, които се оказаха реплики на антични монети. Тези екземпляри, добре обработени, придобили близък до античните монети вид, са попаднали в частни колекции в страната и чужбина продадени от недобросъвестни търговци.

Петте реплики тук наричаме съвременни фалшификати, тъй като са предложени като антични анхиалски монети и продадени като такива от нелоялни търговци.

Монетите са изработени легално в България по автентична технология чрез отсичане. Те се продават на цени от 5 до 20 лв. (за бронзовите) със сертификат и могат свободно да бъдат изнасяни в чужбина. Състарени по подходящ начин обаче, репликите се доближават много до автентичните монети и могат да подвеждат колекционерите.

Проведеният прецизен сравнителен анализ на печатите на състарените реплики и на тези, продавани свободно по сергии, в манастири, музеи и другаде доказва, че те са отсечени с едни и същи матрици. В случая това е достатъчно доказателство за идентифи-

цирането на петте екземпляра (продадени на цени между 100 и 300 евро) като съвременни фалшификати на анхиалски монети.

Като допълнителни аргументи ще посочим и разминаванията в стилово, иконографско и хронологическо отношение, които открихме при сравнителния анализ между репликите и автентичните монети. Тези умишлено допуснати различия доказват, че целта на производителя на репликите е производство и продажба на сувенири (т.е. имитации на антични монети с необходимия сертификат), а не на фалшификати.

Особен интерес представлява „най-ранната“ по хронология от фалшивите монети.

Доскоро монета с идентично описание бе позната единствено от специализираната литература, но без коректно да е онагледена. Липсата на персонално познат му екземпляр от емисия за Домициан принуждава Strack да включи описаната по-рано от von Agostini, Vaillant и Mionnet монета под линия. По-късните автори също нямат лична автопсия върху монетата и дължат своята информация на Strack.

Наскоро монета, отговаряща на описанието, бе предложена за продан в западноевропейска аукционна къща и продадена за сумата от 200 евро.

Още преди век Strack е отбелязал разминаването в хронологията на аверсния и реверсния печат. Домициан е император в периода от 14 септември 81 г. до 18 септември 96 г., а Appilius Claudius Martialis, чието име е изписано върху реверсния печат, е управител на провинция Тракия в периода 161-163 г.

Археологическите проучвания доказват, че елинистическият емпорион и peregrinálníят град са две различни селища. Първият е съществувал по времето на Домициан, но не сече монети, а вторият е изграден по времето на император Траян (98-117 г.) и сече монети от Хадриан (117-138) до Гордиан III с Транквилина (244 г.)

За да се появи още преди три века в нумизматичните каталози описание на анхиалска монета с такова значително разминаване в хронологията на аверсния и реверсния печат, според нас възможните логични обяснения са две. Първото е некоректно разчитане на легендите на автентична монета, а второто е съществуването към онзи момент (XVII в.) на късносредновековен фалшификат (авторска интерпретация), подобен на описания по-рано медальон на Галба.

Кое е по-вероятното обяснение към настоящия момент, е трудно да се каже, тъй като в каталозите съществува само описание без коректна рисунка или фотография.

Наскоро монета, отговаряща на загадъчното описание, се появи на търг в Западна Европа и бе продадена за 200 евро на българин с инициали Е. П., живеещ във Виена.

Оказа се, че монетата е съвременна реплика, произведена като сувенир и официално продавана със сертификат в България.

От Античността до днес използваните техники за изработка на фалшификати постоянно се развиват и усъвършенстват. С възникването на колекционерството фалшификаторите започват да произвеждат „старинни монети“ за колекционерите. Измислените монети, плод на комбинирани изображения от автентични древни монети, често стават притежание на колекционери, аукционни къщи, дори музеи срещу солидна сума, тъй като клиентите не се съмняват в истинността на образите.

Авторските интерпретации (измислени монети) навлизат на Балканския полуостров в края на XVIII и началото на XIX век, по всяка вероятност от Мала Азия.

През последните години процентът на предлаганите в чужбина фалшификати на антични монети непрекъснато се увеличава. Според статистиката от службите за борба с международния трафик на движими културни ценности 80% от монетите, които са с български произход, са съвременни фалшификати.

Това обстоятелство налага необходимостта от прецизно описване и публикуване на намерените при разкопки монети, както и на нумизматичните колекции (държавни и частни), за да могат да се направят задълбочени изследвания на всички аспекти на градските монетосечения и да се изготвят корпуси на античните градове от територията на днешна България. Само на тази база е възможно изготвянето на коректна експертиза, касаеща идентификацията на даден екземпляр.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключението, състоящо се от двадесет и четири страници, са изведени на преден план най-важните акценти на проучването, получените резултати и направените основни изводи.

Настоящият събран, задълбочено анализиран и систематизиран нумизматичен материал, вкаран в научна употреба, създава солидна база за бъдещи проучвания.

КАТАЛОГ

Съставна част от дисертационния труд е и изготвеният каталог, състоящ се от триста осемдесет и шест страници, върху които са експонирани 3112 монети, разположени върху 193 табла.

Обработените монети са систематизирани по хронология, посочен е номиналът им, номерата на аверсия и реверсия печат, пълните им метрични параметри, позицията

на печатите спрямо монетното ядро, настоящото място на съхранение на всеки екземпляр и публикацията, в която за първи път е упоменат съответният монетен тип.

Всички включени в изследването монети са илюстрирани в реален размер.

СПРАВКА

за приносните моменти на дисертационен труд

„МОНЕТОСЕЧЕНЕТО НА АНХИАЛОС“

1. Настоящата дисертация е първото цялостно проучване на монетосеченето на западнопонтийския Анхиалос.
2. Дисертационният труд е първият в специализираната научна литература, в който е събран, изследван, анализиран, систематизиран по хронология, номинали, реверсни изображения и каталогизиран толкова значителен по обем нумизматичен материал - 3112 монети, емитирани в един античен град.
3. За първи път се осмислят и анализират коректно и пълноценно всички аспекти на контекста, в който е реализирано монетосеченето на Анхиалос на базата на сведенията на антични автори, епиграфски и археологически паметници, изследвания на български и чужди учени, актуалната археологическа ситуация.
4. Определен е точният брой на аверсните (288) и реверсните (915) печати на включените в изследването 3112 монети и са установени връзките между тях.
5. Установен е броят на отделните емисии за всяко императорско семейство и хронологията им на емитиране.
6. Идентифицирани са общите реверсни печати между членовете на всяко едно от императорските семейства, както и между отделните семейства.
7. Идентифицирани са осем аверсни печата, с които освен в Анхиалос, са емитирани монети и в други градове (Одесос, Аполония, Марцианополис и Хадрианополис).
8. Диференцирани са всички видовете реверсни изображения, познати до настоящия момент, и е определен техният брой.
9. Събрани, анализирани и систематизирани са всички известни до настоящия момент реверсни типове (130) с техните варианти (149) и подварианти (26), емитирани през целия период на функциониране на градската монетарница.
10. Диференцирани са реверсните типове, варианти и подварианти и е определен техният брой, както и броят на реверсните печати, от съответен тип, за всеки император или член на неговото семейство.
11. Всички реверсни печати (915) са систематизирани по иконографски типове, като е проследена появата и развитието на отделните иконографски типове и различията им при отделните императорски фамилии.

12. Коригирана е доскорошната хронология на появата на някои от реверсните типове.
13. Установено е, че монетосеченето на peregrinalния град Анхиалос е продължило малко повече от век, започвайки с емитиране на „псевдоавтономни“ монети през управлението на император Хадриан (117-138) и приключвайки в края на управлението на император Гордиан III (238-244).
14. Датирането на отделните градски емисии е извършено прецизно във възможно най-тесни хронологически граници, а не общо в рамките на управлението на отделния император.
15. Реидентифицирани и реинтерпретирани са седем реверсни изображения.
16. В дисертационния труд са публикувани за първи път 47 нови реверсни типа и 189 нови варианта, подварианта и комбинации между монетните печати.
17. За първи път се изследват задълбочено и се систематизират по варианти на изписване за всеки отделен император или член на семейството му палеографските и ортографски особености на аверсните и реверсните легенди на анхиалските монети.
18. За първи път, на базата на огромния по обем нумизматичен материал, коректно са определени средните параметри на всички типове анхиалски градски монети, установен е броят на номиналите, сечени за всеки император или член на семейството му. Коририрани са някои допуснати неточности (в предишни публикации на други изследователи) при определянето на номиналите на част от градските емисии.
19. Установено е колко номинала са емитирани и циркулират паралелно в локалната икономика във всеки един етап от функционирането на градската монетарницата.
20. Извършен е иконографски, стилон и метрологичен анализ на известните ни до настоящия момент контрамаркирани собствени (на Анхиалос), чужди градски и владетелски (тракийски царски) монети, систематизирани са по типове контрамарки и е определена относителната хронология на подпечатване.
21. Прецизно са топографирани и систематизирани в таблици и карта местата, на които са открити анхиалски монети.
22. Идентифицирани и обнародвани са пет екземпляра съвременни фалшификати на антични анхиалски монети, продадени от аукционни къщи.
23. Изготвен е подробен каталог, в който обработените 3112 монети са систематизирани по хронология, посочен е номиналът им, номерата на аверсния и реверсния печат, пълните им метрични параметри, позицията на печатите спрямо монетното ядро, настоящото място на съхранение на всеки екземпляр и публикацията, в която за първи път е упоменат съответният монетен тип.